

Guggolni a barázdában

KATASZTRÓFÁK HUMORA — HALÁSZ GÉZA RAJZAIVAL Szerényi Gábor

HIRDETÉS

Ha a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja (emellett a Budapesti Corvinus Egyetem Széchenyi-díjas professor eme-ritusa), Szentes Tamás *Ne vedd komolyan! Vagy mégis?* Avagy hogyan viseljük el ironikus humorral életünk visszásságait címmel könyvet jelentet meg, joggal feltételezhetjük, hogy igényes humorban lesz részünk.

A kabátzsebbe kínálkozó kötet már a címlapon sejteti, mi vár ránk belül. Horatius latin nyelvű idézete: „*Ridendo dicere verum*”, vagyis tréfálkozva mondani az igazat, rímel a borítón szereplő, Halász Géza alkotta szatirikus montázsra. Ezen a viszontagságos életű, ám a próbatételek ellenére (vagy épp azért?) megbölcstől római filozófus, költő patetikus pózzal kínálja a kitűnő olasz fagylatot (*gelato al limone!*) a latin életörömet sugárzó biciklis árudából. Tekintete a klasszikus verssort sugallja: „Ércnél is maradóbb művet emeltem én!” (Bede Anna fordítása.)

A kis könyv belül is pont ilyen. Apellál az olvasó szellemi igényességére. Hálából istenien szórakoztat. A magasztos és mindennapi anakronisztikusan együtt jár. Bár gondosan szerkesztett írások sorakoznak benne, előzékeny a csapongva lapozgató olvasóval. Az előszóban aperitifként szervírozza történelmi korok gyöngyszemeit. Az ötvenes évek szorításában például ilyen partizán sorok születtek ünnepi versnek álcázva: „Guggolunk a barázdában, / S egünket a párt kitárta!” Figyelmetlen cenzor – vagy épp titokban egyetértő? – kellett a már-már boccacciói- hangulatot gerjesztő strófához, amelyben a korabeli költőnő

imigyen áradozott az április 4-ei katonai felvonulás résztvevőiről: „El-elnézem a vitézek seregét, / Számba veszem a legények elejét”.

A katasztrófák morbid humorát gyűjtő szerző az 1956-os forradalomból is talált legendás anekdotát. Egy színész a szovjet megszállók iszonyatos pusztítását így idézte fel: „a tankok dübörgését hallva még időben hazasiettem, majd benyomtam a liftcsengőt, és erre lejött a lakásom.” Gyakorlatilag korai Sándor György-poén született. A jellegzetes magyar humor minden korszakban virul, napjaink járványveszélyére reagálva egy friss szólás: „Munkába járás céljából sürgősen szobabiciklit vennék!”

Ahogy Karinthy Frigyes abszurd értelmező szótárának szelleme, Örkény klasszikussá vált groteszkjei is Szentés Tamás világának rokonai. Egy kis (anti)lexikon, illetve (félre)értelmező szótár – így nevezi a szerző a könyv első részét. Ebben üdítően tombol a szójáték, az értelmezhetőség karikírozása.

Az agymosást például ekképpen írja le: olyan mosási művelet, amelyet üres jelszavaikkal politikusok végeznek el választóik agyán. Miután a szerző ténylegesen a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, különösen vitriolos (ön)íroniával írja le ennek szócikkét: az MTA rendetlen tagjaitól eltérően időben érkezik az ülésekre, ott rendesen viselkedik, fel sem szólal, vagy ha mégis, felszólalásával nem zavarja a többieket vagy az elnökséget.

Miközben a szerző deklarált célja az elmés mulattatás, azért heves vitákat is kiválthat például a liberalizmus szócikke: „Amit szabad nekem, azt nem szabad neked”, pontosabban és általában: az „Amit szabad nekem, azt tilos mindenki másnak” elv kifejezése.

Ahogy egy „igazi” szótárt vagy lexikont sem lehet kiolvasni, így ezt sem. Lehet forgatni, szeszélyesen ide-oda lapozni. Lám, itt vannak a közgazdasági fogalmak groteszk átírásai, amelyeknél az avatatlan olvasónak lehet, hogy szüksége van értelmező szakszótárra, hogy mi a vasbértörvény, a skálahozadék vagy éppen az intertemporális kereskedelem. (Legalább azt tudjuk-e, hogy az aggregált kínálati görbét eszik-e vagy isszák?!)

Amúgy nem csak azok járnak jól, akik ismerik Parkinson és Peter Lawrence törvényeit, és így a könyv egyik fontos fejezetét (amúgy mind az) érthetik teljes mélységében. (Magasságában.) A teljesen avatatlanoknak is esélyük van pompás poénokat átélni, hiszen a Lugas állandó

karikaturistájának, Halász Gézának képi leleményei telitalálatok. Illusztrációi egyszerre adnak plusz értelmezési távlatokat az írásnak, de önmagukban is üdítő paradoxonok.

(Szentés Tamás: Ne vedd komolyan! Vagy mégis? Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2020, 162 oldal. Ára: 1990 forint)

*

ELŐSZÓ

E könyvecske kéziratát mintegy két évtizeddel ezelőtt kezdtem el írogatni a magam szórakoztatására, illetve a mindennapi életben tapasztalt bosszankodásoknak vagy éppen az egyetemen, az Akadémián és másutt engem ért kisebb-nagyobb csalódásoknak a könnyebb elviselése céljából. Az előzményekhez persze az is hozzátartozik, hogy a humort (még a morbidot is), a szatírárt és a paródiát mindig is élveztem, miként feleségem is, sőt a szójáték és a viccelődés egyfajta hagyomány volt családjainkban. Az évek során kéziratom egyre gyarapodott terjedelemben és műfajilag is. Nyilvános megjelentetésére sokáig azért nem gondoltam, mert nemcsak attól féltem, hogy a humor, illetve irónia műfajában szerzőként való megjelenésem sikertelennek bizonyul, hanem attól is, hogy kollégáim és egykori tanítványaim ezt a tudománytól idegen, sőt még a tudományt is kigúnyoló próbálkozásomat netán megbotránkoztatónak tartják majd. Végül is az előbbi aggodalmamat annak a közmondásnak a jegyében küzdöttem le, hogy „a puding próbája az, hogy megeszik”, vagyis csupán irományom nyilvánossá tétele nyomán derülhet ki, mennyire vagyok sikeres vagy sikertelen ebben a műfajban. Ami meg az utóbbit, vagyis a tudomány és a humor viszonyát illeti, bátorodom kijelenteni, hogy a tudomány művelése kellő humor és önirónia nélkül nemcsak megalapozatlan elbizakodottsághoz, sőt nagyképűséghez vezet, hanem olyan, valamiféle örök és univerzális

igazság kereséséhez vagy pláne megelégszések tévhitéhez, amilyen a valóságban nem létezik. A valóság ugyanis sokkal bonyolultabb és sokkal gyorsabban is változik, semhogy azt az emberi tudomány bármikor is teljes egészében és örökös változásában megismerni és megmagyarázni lenne képes. Így leküzdve említett félelmeimet, illetve aggodalmaimat végül is arra az elhatározásra jutottam, hogy kiadót keresek ironikus szellemeskedéseim immár kötetnyi kézírata számára. Lehet persze, hogy egyes olvasóim talán megbotránkoznak majd azon, hogy ironikus, szinte már sértő megfogalmazásaimmal nem kímélem a társadalmi lét és magatartás egyetlen szféráját sem, kifigurázom a politika szereplőit, a politikai pártokat, sőt ironikus megjegyzésekkel illetem saját tudományterületemet és pályatársaimat is, egyetemi oktatókat és akademikusokat egyaránt, valamint sok más foglalkozásúakat is. Nem azért teszem ezt, mintha nem tisztelném és becsülném a közügyekkel, a társadalom aktuális problémáival foglalkozó és azok megoldásán buzgólkodó becsületes politikusokat, vagy a tudománynak az ismeretlen megismerésére törekvő, kutató és felfedező művelőit, illetve a tudományos ismeretek oktatóit, a tanári és nevelő hivatást választókat, vagy az orvosokat, művészeket és általában a jó és megbízható gyakorlati szakembereket. Nagyon remélem, hogy gúnyolódásaimat, ironikus megjegyzéseimet illetően érvényesül majd az a mottó, hogy „akinek nem inge, ne vegye magára”. Ha ennek ellenére egyesek mégis megsértődnének az egyébként nyilvánvalóan komolytalan, illetve szándékosan eltúlzott megjegyzések miatt, vigasztalásukra talán elég hivatkoznom a magamat is kicsúfoló olyan önironikus megjegyzésre, mint amely „Peter Lawrence törvénye” kapcsán e könyvecskében olvasható. Egyébként is a megbotránkozásokat, rosszaságokat, félreértéseket és esetleges sértődéseket illetően elsősorban azt hozhatom fel (ha kell) mentségemre, hogy az életünkben, mindannyiunk életében tapasztalható visszasságok, bosszankodások, csalódások enyhítésére, sőt a katasztrófák és szenvedések könnyebb elviselésére is a legjobb gyógyszer a humor, még akár a morbid humor is. E gyógyszer alkalmazásának szinte történelmi hagyománya is van hazánkban. Még gyerekkoromból emlékezem arra, hogy 1944 őszén az akkori politikai vicclap, a Drótkefe címoldalán Szálasinak a fejével az olvasó felé néző, de testével, illetve lábával az ellenkező irányba lépő karikatúrája jelent meg azzal a felirattal: „Szálasi Ferenc, aki úgy jön, mintha menne.” Visszaidézhetem a Rákosi-korszakban született megannyi politikai viccet is (amelyekből 1956 októbere végén egy kis gyűjteményt adott be valaki a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadóba, akkori munkahelyemre), vagy az olyan szándékos vagy véletlen elírásokat, bakikat azokból az időkből, mint például a Szabad Nép címoldalán a Rajk-perről szóló tájékoztatóban az Igazságügyi Minisztérium szavak elválasztása úgy, hogy az „I” egy előző rovatba került, a másik rovat pedig „gazságügyi Minisztérium”-mal folytatódott. Vagy idézhetek (bár csak emlékezetem szerint) olyan publikált versikékből is, mint például a budai gyermekvasút megnyitása alkalmából megjelentből azt, hogy „...és lengetik kis karjukat, ez legyen tinéktek!” Vagy amelyben ez állt: „Guggolunk a barázdában, S egünket a párt kitárta”. Vagy amelyikben az április 4-i katonai felvonulás alkalmából ezt olvashattuk a költőnőtől: „El-elnézem a vitézek seregét, Számba veszem a legények elejét”. Akár szándékos elírások voltak ezek, akár nem, a társadalom számára némi elégtételt vagy legalábbis fájdalomenyhítést jelentettek, mert nevetésre készítettek. A katasztrófák morbid humorral való elviselésére talán legjobb példa a Nemzeti Színház egyik, a Körúton lakó színészeről szóló anekdota. Az illetőt 1956. november közepén az újratálalkozáskor társai arról faggatták, hogyan vészelte át a szovjet tankok szinte minden házra kiterjedő pusztítását, mire ő azt felelte: „Egészen jól, a tankok dübörgését hallva még időben hazasiettem, majd benyomtam a liftcsengőt, és erre lejött a lakásom.” Végül, de nem utolsósorban említhetem azokat a szinte sorozatban

körSzentés_Ironikus_szellemeskedések.indd 11 2020. 09. 02. 10:35:59 12 Előszó bejáró vicceket, amelyek a koronavírus-járvány kapcsán születtek (többnyire ismeretlen szerzőktől, mint általában). Ilyen például az a hirdetés, hogy „Munkába járás céljából sürgősen szobabiciklit vennék.” Mindezeket túl azonban nem csak a bajok, bosszankodások, katasztrófák könnyebb elviselése indokolja a humor és az ironia alkalmazását gyógyszerként. Mivel az emberi lét és a társadalom megnyilvánulásai, az intézmények és a politikai gyakorlat terén aligha található tökéletes, minden szempontból kedvező jelenségeket, problémamegoldásokat, illetve hatásokat, hiszen mindennek megvan a fonákja is, ezért nem árt az elfogultság, az egyoldalú szemlélet és a leegyszerűsítések korrigálására görbe tükröt állítani a jelenségek megtekintésére – és magunk elé is kijózanítás céljából az elbizakodottság ellenében. A görbe tükrő ugyan eltorzítja a valót, de azért mutatja is. Ennek jegyében bocsátom a tisztelt olvasók elé megmérettetésre könyvecskémet, remélve, hogy némi derűt kelt és szórakoztat a mindennapi élet bosszankodásai közepette. Megjelentetéséért köszönetet mondok a TINTA Könyvkiadónak, illetve Kiss Gábor igazgatónak. Azért fordultam kéziratommal ehhez a rangos, anyanyelvünk ápolásával foglalkozó kiadóhoz, mert értelmező szótárak, közmondásokat, bölcs szólásmondásokat tartalmazó könyvek, sőt még a nemzetközi humorkonferenciáról szóló kötet kiadásával is foglalkozik. Márpedig könyvecském első fejezete mint értelmező szótár – még ha a fogalmak szándékos félreértelmezése révén is – éppúgy anyanyelvünk szinte egyedülálló gazdagságáról tanúskodik, mint a tudományos jellegűek, második fejezete pedig az eredeti tartalmukból kifordított közmondásokkal igyekszik nem kevésbé valós vagy lehetséges tanulságokat levonni. A harmadik fejezet főként a már fogalomká vált „Murphy törvénye” mintájára sorakoztat fel olyan, a mindennapi élet különféle bosszankodásai nyomán megfogalmazott humoros „törvényszerűségeket”, amilyenekhez hasonlókat bárki megfogalmazhat, és ezáltal talán könnyebben viselheti el az adott kellemetlenséget. Ez a fejezet éppúgy, mint a Parkinson és Lawrence „törvényeit” némileg kiegészítő negyedik, valamint az régi idők vicceiből ismert „jereváni rádióknak” tulajdonított gúnyolódásokat felelevenítő ötödik fejezet, már kifejezetten az ironikus humor területére visz. A gondos szerkesztésért Szabó Mihálynak, a Tinta Könyvkiadó munkatársának tartozom hálás köszönettel, a szellemes karikatúrákért pedig Halász Gézáknak, több könyvem egyetemi kiadója, az AULA egykori igazgatójának, aki baráti gesztusként készítette el azokat.

Siófok, 2020. augusztus A szerző

*

Egy kis (anti)lexikon, illetve (félre)értelmező szótár 1.

1. A közbeszédben és médiában is használatos fogalmak

adó: az állam, illetve a helyi hatóság által kierőszakolt kötelezettség, amelynek teljesítéséből származó költségvetési bevételeket az állam, illetve a helyi hatóság az adófizető állampolgárok igényeitől eltérő célokra használja fel.

adóalany: megkülönböztetve az adóállítmánytól egy olyan egyén, aki kénytelen magáról azt állítani, hogy jövedelmet élvez, de igyekszik azt minél kisebbnek feltüntetni, nehogy még többet vegyen el tőle a hatóság olyan célokra, amelyek tőle idegenek.

adó jog: az állampolgároknak az a joga, hogy eldönthessék: vagy a törvény által kikényszerítve eleget tesznek adófizetési kötelezettségüknek, vagy annak elmulasztása esetén választhatnak a pénzbeli büntetés, illetve az adósok börtöne között.

adókulcs: olyan kulcs, amellyel az állam hozzá tud férni az egyének pénztárcájához, a vállalati pénztárakhoz, a bankok széfjeihez stb., hogy onnan mind nagyobb pénzeszegeket tudjon kivonni a saját, ellenőrizhetetlen céljaira.

agymosás: olyan mosási művelet, amelyet üres jelszavaikkal politikusok végeznek el választóik agyán.

ágynemű: olyan hím- vagy nőnemű személy, aki az ágyat csak alvásra használja fel, és ehhez lepedőre és takaróra van szüksége.